

Jarosław Ławski

*Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”
Uniwersytet w Białymstoku*

ORCID: 0000-0002-1167-5041

OD SYMPATHII DO WSPÓŁPRACY: POLSKO-GRUZIŃSKI TRANSFER WARTOŚCI KULTURY

1.

Jak wiemy, Polacy i Gruzini tradycyjnie już darzą się wielowiekową sympatią, a kontakty obu kultur sięgają czasów staropolskich¹. Nie mała jest literatura poświęcona dziejom tych relacji. Niemniej jednak w badaniach nad kontaktami gruzińsko-polskimi wciąż zaznacza się przewaga studiów historiograficznych, politologicznych, również takich, których głównym kluczem jest geopolityka². Jak podkreśla Wera Occheli: „(...) możemy powiedzieć, że stosunki Polski i Gruzji miały historycznie wielostronny charakter: w wieku XV i pierwszej połowie wieku XVI zbliżała nasze kraje polityka; druga połowa wieku XVI i wiek XVII to okres odznaczony stosunkami handlowymi i, wreszcie, wiek XVIII w historii polsko-gruzińskich związków społecznych znany jest jak okres zbliżenia kulturalnego”³.

Znacznie rzadziej podejmowane są wątki literackie – tradycyjnie już w Polsce pamięta się o *Rycerzu w tygryziej skórze* Szoty Rustawelego (ok. 1172–1216), zaś

1 Zob. B. Baranowski, *Polskie zainteresowania z XVIII i XIX wieku kulturą Gruzji*, Wrocław 1982; A. Furier, *Polacy w Gruzji*, Warszawa 2009; W. Materski, *Gruzja*, wyd. 2, Warszawa 2010; *Polacy w Gruzji*, red. ks. E. Welewander, Lublin 2002.

2 Zob. przede wszystkim publikacje w pismach: „Pro Georgia. Journal of Kartvetological Studies”, „Nowa Europa Wschodnia”, „Układ Sił”; „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, „Nowy Prometeusz”. Zob. K. Kolbaia, *Pod skrzydłami Rzeczypospolitej. Emigracja gruzińska w Polsce 1921–1939*, Warszawa 2015; M. Mądzik, L. Piątkowski, M. Zakrzewska-Dubasowa, *Polacy w kulturze i życiu społecznym Zakaukazia do 1918 roku*, Lublin 1990; T. Stępniewski, *Geopolityka Morza Czarnego w postzimnowojennym świecie*, Lublin 2011; A. Szymanowicz, *Pomiędzy Warszawą a Elbrusem i Moskwą. Aktywność niepodległościowa narodów Północnego Kaukazu i polska polityka prometejska*, Wrocław 2012.

3 W. Ozhebi, *Spoleczne oraz kulturalne stosunki Polski i Gruzji w XVI–XVIII w.*, „Porównania” 2009, z. 6, s. 239.

w Gruzji istnieje świadomość faktu, iż znacznie późniejszym polskim odpowiednikiem gruzińskiego arcydzieła jest epepeja *Pan Tadeusz* (1834) Adama Mickiewicza (1798–1855)⁴. Gruzja jest w Polsce krajem niezmiennie lubianym, popularnym jako cel wycieczek, ale i postrzeganym przez pryzmat stereotypów lub bieżących doniesień, najczęściej mówiących o kaukaskich wojnach, niepokojach. Wysiłki kartwetologów i polonistów przybliżających sobie obie kultury⁵, mimo stale niesprzyjających okoliczności historycznych, społecznych, geopolitycznych, trudno jednak ocenić jako bezowocne. Takie indywidualności badawcze, jak prof. Wera Occheli (Kutaisi), dr Dawid Kolbaia (Warszawa), dr Danuta Ossowska (Olsztyn) i prof. Maria Filina (Tbilisi), są dobrze znane miłośnikom literatury gruzińskiej i polskiej, badaczom śledzącym przepływ idei, wartości, obrazów, kształtowanie się zarówno stereotypów, jak i zupełnie nowych obrazów obu kultur.

Jak się wydaje, w relacjach literackich i kulturowych Gruzji i Polski trzeba dziś ująć, które przeformułowałyby dotychczasowe ustalenia. Szczególnie w Polsce panuje przekonanie, że te kontakty miały – szczególnie w XIX wieku, gdy Polaków masowo Imperium Rosyjskie zsyłało na Kaukaz – dość szeroki zasięg, ale nie zaowocowały głębszym wpływem na siebie obu kultur. Jesteśmy pewni, że transfer idei, wartości, obrazów państw miał obustronny charakter, że Polacy inspirowali kulturę i literaturę gruzińską (szerzej: narodów i ludów Kaukazu), zaś Gruzini inspirowali polską wyobraźnię literacką, historyczną i polityczną (nadto: w szerszym ujęciu inspiracja ta płynęła również od Czechenów, Azerów, Ormian, Czerkiesów i innych). Kontaktów tych nie da się umieścić w wąskich kategoriach systematyzujących: doświadczenia Orientu i doświadczenia Zachodu. W sensie najgłębszym wychodziły one od doświadczenia historii (wspólna trauma upadku, zniewolenia) i koncentrowały się wokół idei wolności i metod jej zdobywania.

Ale temat relacji polsko-gruzińskich ma jeszcze głębsze podstawy: w XIX wieku tak dla Polaków, jak Gruzynów istotny stał się problem tożsamości narodowej, plemiennej, genezy ich kultur. To dlatego w polskich koncepcjach etnogene-

4 Sz. Rustaweli, *Rycerz w tygryziej skórze. Średniowieczny epos rycerski*, przeł. J. Zagórski, konsultacja J. Braun, red. D. Kolbaia, wstęp D. Kolbaia, H. Paprocki, Warszawa 2017; A. Mickiewicz, *Pan Tadeozi anu ukanaskneli t'avdasxma Litvasi...*, przeł. na gruziński W. Ugrehelidze, opr. D. Kolbaia, Warszawa 2015; M. Filina, *Mickiewicz i Gruzini*, „Akcent” 1998/4, s. 158–162.

5 V. Ozheli, *Reminiscencje poezji Adama Mickiewicza w prozie Akakiego Ceretelego*, „Slavia Occidentalis” t. 64/2007, s. 59–64; V. Ozheli, *Ilia Czaczawadze ikoną literackich związków polsko-gruzińskich w XIX wieku*, przeł. L. Wiśniewska, „Wiek XIX”, t. 10/2017, s. 295–309; M. Filina, D. Ossowska, *Losy Polaków na Kaukazie*, Cz. I: „Tbiliska grupa” polskich poetów zesłańców, wyd. 2, Tbilisi 2015; „Polski Kaukaz”. *Historia i perspektywy kontaktów polsko-gruzińskich*, red. M. Filina, Tbilisi 2016; „Polski Kaukaz”. *Historia i perspektywy kontaktów polsko-gruzińskich II*, red. M. Filina, Tbilisi 2017; *Polacy w Gruzji*, red. M. Filina, J. Porayski-Pomsta, Warszawa 2004.

tycznych i historiozoficznych Kaukaz, w tym Gruzja, stał się już w XIX stuleciu krainą-pomostem prowadzącą z praindoeuropejskiego źródła kultur europejskich do Europy, do ziem słowiańskich. Taką – często bardziej literacką – mitologię Kaukazu i Gruzji tworzyli wybitni twórcy, tacy jak Adam Mickiewicz⁶ (wykłady paryskie w Collège de France, jego *Pierwsze wieki historii polskiej*) oraz Tadeusz Miciński, autor poetyckiego cyklu *Kaukaz*⁷.

Transfer gruzińsko-polski, kaukasko-słowiański oparty więc był z jednej strony na doświadczeniu i n o ś c i (ujętej estetycznie jako kultura Orientu lub kultura zachodnioeuropejska), dalej na idei w o l n o ś c i, percypowanej jako część fundamentalna polskiego i gruzińskiego doświadczenia historii (w tym mieści się posiadanie wspólnego wroga), następnie na kwestiach głębokiej e t n o g e n e z y i określenia swej t o ż s a m o ś c i.

W kolejnych wymiarach za jego źródła można uznać wspólne dla Polaków i Gruzinów doświadczenie e k s o d u s u, wygnania, emigracji, rozproszenia i powrotu do ojczyzny. Dopiero na następnym poziomie ów transfer dokonywał się na poziomie i n t e r a k c j i k u l t u r – pytań o jej swoistość, osiągnięcia szczytowe, możliwości przekładu, wzajemne inspiracje.

Jak wolno sądzić, nie tylko bariera językowa, lecz także dynamika przemian historycznych sprawiły, iż choć świadectwa wzajemnych kontaktów są liczne (tekstowe, artystyczne), to jednak stan ich interpretacji, analizy, edycji pozostawia wiele do życzenia. Kulturalne relacje polsko-gruzińskie są bowiem stale „wyprzedzane” przez wciąż dramatyczne relacje polityczne, ale też nowe zjawiska, nienotowane wcześniej, takie jak XX- i XXI-wieczna turystyka, przynosząca rozkwit internetowych świadectw, ale też rozwój form reportażowych.

Gruziniński tekst kultury polskiej (szerzej tekst kaukaski) jest więc wcale obszerny i stary, sięga korzeniami staropolszczyzny, rozwija się bujnie od XIX do XXI wieku. Jak wspominałem, jego fundamentami są pytania – zadawane wspólnie i równocześnie przez Polaków i Gruzinów – o wolność, tożsamość, o inność-odmienność, doświadczenie eksodusu i powrotu (wojny i pokoju), kwestię wiedzy o sobie nawzajem, a na końcu jakże nośnym tematem staje się (w czasach współczesnych) doświadczenie s p o t k a n i a turysty/reportera z Gruzją czy Polską.

Na marginesie owych dyskursów rozwijają się od XIX wieku specjalistyczne metadyskursy: naukowy, geopolityczny i ekonomiczny, ale ich wpływ na szerszą

6 Zob. P. Adamczewski, *Ludy Kaukazu w wyobrażeniach o etnogenezie Polaków i utworzeniu państwa polskiego*, „Sensus Historiae” XXV, 2016/4, s. 27–50.

7 T. Miciński, *Kaukaz; Miłość Anahity*, w: tegoż, *Pisma rozproszone*, red. M. Bajko i J. Ławski, t. IV: *Poezje rozproszone 1896–1918*, wstęp J. Ławski, U. M. Pilch, opr. tekstów i przypisy: M. Bajko, U. M. Pilch, K. K. Pilichiewicz, P. Wojciechowski, A. Wydrycka, Białystok 2020, s. 173–195, 590–627.

świadomość należy uznać za dość ograniczony. Oczywiście, dyskurs języko- i literaturoznawców, humanistów, też jest dyskursem naukowym, nie można liczyć, iż przeniknie do wszystkich. Trzeba jednak budować fundament wiedzy o wzajemnych relacjach Gruzinów i Polaków, Kaukazu i Europy Środkowej, trzeba tę wiedzę interpretacyjnie pogłębiać. Z wszystkiego, czegośmy do tej pory zdołali się dowiedzieć o sobie, wynika, że jesteśmy w swym historycznym losie, Gruzini i Polacy, głęboko ze sobą związani. I że tak już zostanie.

2.

Książka jest plonem Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej⁸ „Dialog kultury gruzińskiej i polskiej w XIX i XX wieku. Literatura – język – historia”, która w formule *online* obradowała w Kutaisi i Białymstoku 8 maja 2021 roku. Centrum sesji mieściło się w Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego. Podjęto następujące zagadnienia naukowe:

- Polsko-gruzińskie związki literackie na przestrzeni wieków.
- Językowe aspekty kontaktów gruzińsko-polskich.
- Komparatystyczne ujęcie relacji gruzińsko-polskich.
- Nowe ujęcia metodologiczne kontaktów interkulturowych.
- Historyczne konteksty polsko-gruzińskich relacji kulturalnych.
- Kaukaz w literaturze polskiej i literaturach słowiańskich⁹.

Spotkanie przygotował Komitet Organizacyjny pod przewodnictwem prof. Wery Occheli (Kutaisi) i prof. Jarosława Ławskiego (Białystok) w składzie: dr Paweł Wojciechowski – Sekretarz Konferencji; dr hab. Andrzej Baranow, prof. UwB (Białystok; Wilno); prof. Luka Dwaliszwili (Kutaisi); dr hab. Anna Janicka, prof. UwB (Białystok); dr Giorgi Chichinadze (Kutaisi); prof. Sulchan Kupraszwili (Kutaisi)¹⁰.

8 Zaplanowano cykl dwu stacjonarnych konferencji pod wspólną nazwą „Polsko-gruzińskie związki literackie, językowe i historyczne”. Pierwsza odbyć się miała w Białymstoku, druga w Kutaisi.

9 Zob. *Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa z cyklu „Polsko-gruzińskie związki literackie, językowe i historyczne”*: Edycja I: *Dialog kultury gruzińskiej i polskiej w XIX i XX wieku. Literatura – język – historia, Białystok – Kutaisi, 8 maja 2021 roku. Program*, red. V. Ozheli, J. Ławski, tekst D. Kukielko, A. Janicka, tłumaczenie na gruziński V. Ozheli, red. gruzińska R. Saginadze, opr. graf. E. Frymus-Dąbrowska, Białystok – Kutaisi: Wydawnictwo Prymat, Mariusz Śliwowski, 2021, ss. 24, s. 4.

10 Tamże.

Choć prowadzone *online*¹¹, spotkanie to można uznać za bardzo udane, potrzebne szczególnie w okresie pandemicznych ograniczeń w kontaktach i podróżowaniu, w czasie narastających na świecie napięć politycznych. Nie da się ukryć, iż planowaliśmy najpierw sesję w Białymstoku, a potem kolejną w Kutaisi. Natura i historia, jak się wydaje, na jakiś czas pokrzyżowały te plany.

Konferencję i monografię przygotowano w ramach programu „Regionalna Inicjatywa Doskonałości” finansowanego ze środków polskiego Ministerstwa Edukacji i Nauki, a realizowanego w latach 2018–2022 na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku¹².

Nie byłoby sesji, wspólnych spotkań, wizyt bez *spiritus movens* naszej kooperacji, czyli Pani Profesor *W e r y O c c h e l i*, której w imieniu białostockiego środowiska filologicznego składam gorące podziękowanie za życzliwość, inspiracje i gościnność!

3.

Zapraszając Państwa do lektury wielojęzycznej monografii, mam świadomość nie tylko trudności percepcyjnych, jakie się z tym wiążą, lecz także konieczności powrotu do tego typu badań w przyszłości. W marcu 2022 roku, gdy w przestrzeni między Rzeczpospolitą Polską a Gruzją otworzył się straszny ukraiński teatr działań wojennych, rosyjskiej agresji, gdy jeszcze mocniej widać paralele i odmienności w losie historycznym narodów kaukaskich i środkowoeuropejskich, nie jest możliwa już lektura tylko idealistyczna, by nie powiedzieć naiwna, koncentrująca się na pojęciach dialogu, wymiany, inspiracji. Owszem, to są pojęcia aktualne – w czasach spokoju. Czasy niepokoju, jakich świat doświadcza przynajmniej od 2001, 2008, 2010, 2014 i 2019 roku, otwierają w nas dodatkowe zmysły, uwrażliwione na to, co jest zagrożeniem, dziejowym fatum.

W tych okolicznościach częściej sięgamy też po arcydzieła, by szukać tego, co dramatyczne, ogólnoludzkie, co jako dobro ukazuje się nam w szacie piękna – na przykład w *Rycerzu w tygryziej skórze* Szoty Rustawelego i *Panu Tadeuszu* Adama Mickiewicza.

11 Należy podkreślić wzorowe przygotowanie strony technicznej spotkania przez Dział Badań Filologiczno-Bibliograficznych Książnicy Podlaskiej, dzięki czemu bez przeszkód łączyliśmy się z Kutaisi, Tbilisi, Krakowem, Wilnem.

12 Zob. V. Ozheli, M. Siedlecki, *Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Dialog kultury gruzińskiej i polskiej w XIX i XX wieku”*, Białystok – Kutaisi, 8 V 2021 roku. Sprawozdanie, „Bibliotekarz Podlaski” 1/2021, s. 303–308.

Pozwólmy więc ponownie¹³ – szukając owego dobra i piękna jako Gruzini oraz jako Polacy – przenieść się na Kaukaz w poszukiwaniu śladów polskich i zaraz potem nad Wisłę, by zobaczyć, jak stąd widać świat pod Elbrusem i nad Rioni.

Elk, 5 marca 2022 r.

13 II Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa z tego cyklu badawczego, za-tytułowana „Gruzja i Kaukaz w relacjach podróżników polskich i światowych. Literatura – język – historia”, obradowała 10 listopada 2022 r. w Białymstoku i Kutaisi. Wzięło w niej udział 18 badaczy z Gruzji, Polski, Litwy i Wielkiej Brytanii.